

Három év, hét templom, hatvan zenész, kétszázötven előadás a reneszánsz többszólamú liturgikus zene esszenciájának tartott gyűjtemény ötszázadik évfordulójára emlékezve. Kalmanovits Zoltánnal, Choralis Constantinus 500 rendezvénysorozat főszerzőjével beszélgettünk.

Miért pont az osztrák császári udvar liturgikus zenéje került munkájuk középpontjába?

Tulajdonképpen nem a Habsburg császári udvar emlékeit kezdtük el keresni, amikor elindult a sorozatot megelőző előkészítő folyamat, hanem egy nagyon jelentős zenei forrás feltárása és bemutatása volt a célunk. Csak később derült ki számunkra, hogy tulajdonképpen e források alapján hangzottak el a császári udvar szertartásain is a liturgia énekelt részei.

Hogyan jellemezné a Habsburg udvar liturgikus zenéjét?

Amivel mi foglalkoztunk, az a XV-XVI. század liturgiájának énekelt zenei hagyományait tükrözi, melyek nem kizárólagosan a Habsburg császári udvarra jellemzőek, csupán a források, szerzők kötődnek az udvarhoz. Az alkotások a tridenti zsinatot megelőző évtizedekben keletkeztek, de az egyházzenei gyakorlatban való alkalmazásuk még jó egy évszázaddal a zsinat után is élő hagyomány lehetett, hiszen vannak későbbi, ebből az időszakból fennmaradt források is, amelyek ezt bizonyítják. A császári udvar szerepe nem csupán abban áll, hogy a zeneművek mai kifejezéssel élve ősbemutatóinak adott teret, hanem abban, hogy támogatta ennek az egyedülálló gyűjteménynek a létrejöttét, és udvari zeneszerzőjének, énekeseinek lehetőséget adott tervük megvalósításához és a művek bemutatásához.

Miként tudták rekonstruálni az udvari egyházi zenét, milyen források álltak rendelkezésükre?

A sorozatunk célja a Choralis Constantinus című gyűjtemény bemutatása volt. Ez egy egészen egyedülálló zenei forrás, amely a teljes egyházi év vasár- és ünnepnapjaira tartalmazza a mise változó részeinek anyagát, többszólamú megzenésítésben. Nincs még egy ilyen teljes, átfogó gyűjtemény a zenetörténetben! Ezt a szerzők, a sorozatot elkezdő Heinrich Isaac, majd halála után tanítványa, Ludwig Senfl a korra jellemző úgynevezett „alternatim gyakorlat” szerint valósították meg. Ez azt jelenti, hogy az egyes liturgikus tételek rövid szakaszokra vannak tagolva, amelyekben a gregorián és a többszólamú zenei formák változtatják egymást. A többszólamú részekben a gregorián dallam részletei vannak feldolgozva, tehát a gyűjtemény rekonstrukciójához feltétlenül szükséges volt a szerzők által felhasznált gregorián forrás felkutatása is, mely nem más, mint a Graduale Pataviense, a passai egyházmegye területének liturgikus énekeskönyve.

Sikerült a teljes egyházi év liturgiáját feleleveníteniük?

Nagy örömünkre, sikerült az egész egyházi év liturgiáját rekonstruálni, legalábbis a vasár- és ünnepnapokat. Ez közel 250 alkalmat jelentett a három évad alatt. Minden egyházi ünnep zenei anyaga a forrásokban megadott naptári napokon került előadásra. Alapvetően a Graduale Pataviense kalendáriumára szereltünk. Amikor látszódtott, hogy ennek bemutatása egy év alatt nem reális, akkor jött az ötlet, hogy húzzuk szét időben a teljes rekonstrukciót három évadra. Erre apropóul szolgáltak a forrásokhoz kapcsolódó kerek évfordulók is. Isaac a gyűjtemény elkészítésére 1508-ban kapott felkérést Hugo von Hohenlandenberg konstanzi püspöktől, tervezetét 1509-ben hagyta jóvá. Így a sorozatunk kezdetét az 500. évfordulóhoz igazítottuk. A 2009-es egyházi év kezdetén, advent első vasárnapján, 2008. november 30-án indult útjára a nagyszabású vállalkozás. 1511-ben

jelent meg nyomtatásban a gregorián forrás, így ennek 500. évfordulója jelölte ki számunkra a sorozatunk befejezését. 2011-es egyházi év pünkösd utáni évközi idejének végéről egy szimbolikus jelentőségű ünnepet, Szent Cecília, az egyházi zene védőszentjének ünnepét választottuk befejező alkalomként, így november 22-én volt a sorozat záróhangversenye. Ebben a három éves időszakban igyekeztünk előre eltervezett módon, egyenletesen szétszórni az eredeti források alapján az alkalmakat. Például a vasárnapok zenei anyaga ebben a szisztémában háromhetente került bemutatásra.

Miért döntöttek úgy, hogy kutatási eredményeiket a nyilvánosságnak is bemutatják, ráadásul egy monumentális, több évig tartó koncertsorozattal?

A Corvina Consort együttes művészeti vezetőjeként elsősorban előadói indíttatásból kezdtem foglalkozni ezzel a repertoárral. Természetesen aki ennyire régi, be nem mutatott művek előadására akar vállalkozni, annak nem lehet kikerülnie azt, hogy gondos kutatás meg ne előzzön egy-egy produkciót. Az előkészítés önmaga két évet vett igénybe, mielőtt egy hang is elhangozhatott volna a sorozatból. Fontosnak éreztük azt, hogy ne csak a megszokott koncertszerű előadásokra kerüljön sor, hanem abban a környezetben szólaljanak meg ezek az alkotások, amely a szerző eredeti szándéka volt, vagyis az egyházi szertartások keretében, Úgy lesz újra élő az a zenei hagyomány, amit újra szeretnénk használatba venni, életre kelteni, ha nem csak a hangversenyeken halljuk majd, mint kiállítási tárgyakat. Szeretnénk, ha helyükre kerülve, egyházzenei, liturgikus használatban töltenék be a funkciójukat.

Egy ehhez hasonló, monumentális rendezvényhez mindenképp elkél a támogatás...

Természetesen csak önerőből egy ilyen vállalkozás nem lett volna megvalósítható. A Musica Aeterna Művészeti Alapítvány segítségével sikerült pályázatok útján megteremteni azt az anyagi hátteret, amiből egy ilyen nemzetközileg is jelentős rendezvénysorozat létre lehetett hozni. Az egyház tagjai, papok, szerzetesek, hívek részéről rengeteg erkölcsi támogatást kaptunk, amit köszönünk mindenkinek. Nagy örömünkre, megkeresésemre a család részéről Habsburg-Lotharingiai Mihály vállalta a fővédnökséget. Ez is óriási erkölcsi támogatást jelentett számunkra.

Hány ember munkájára volt szükség a koncertsorozat lebonyolításához?

A Corvina Consort részvétele a sorozatban magától értetődő volt. Ugyanakkor ez a hatalmas előadásszám arra adott okot, hogy magunkon kívül keressünk még együttműködőket, további közreműködőket. Elsősorban olyan hazai együtteseket kerestem meg, akiknek hasonló céljaik vannak, hasonló értékek mentén próbálják megvalósítani saját elképzelésüket, és persze nem utolsósorban lettek már valamit az asztalra, képesek megbirkózni egy ilyen sorozatban való részvétel kihívásaival. A megvalósítás időszakában néhány újabb helyszín bekapcsolódásával a hazai előadók köre is bővült. Eredetileg egy nagyobb volumenű, nemzetközi rendezvény-sorozatot álmodtam meg, amihez az első időszaktól kezdve külföldi partnereket is kerestem. Kezdetben nagyon nagy érdeklődés mutatkozott az együttműködésre. Több mint tíz ország 21 előadójával álltunk kapcsolatban a rekonstrukció kapcsán, ám elsősorban anyagi természetű akadályok miatt kevesekkel sikerült valódi együttműködést megvalósítanunk. Ha a hazai és külföldi előadókat, egyházi szertartásokban szolgálatot teljesítőket, a külföldi események lebonyolításában segítőket nézzük, együtt mintegy 150 fő vett valamilyen formában részt az események lebonyolításában. Néhány eset kivételével azonban nem volt segítségem abban, hogy mindezek szakmai irányítását és szervezési feladatait megosszam, ezért ezek a legapróbb részletekig az én kezemben

összpontosultak.

Mi alapján választották ki a helyszíneket?

A korábbi évek együttműködései alapján, személyes ismeretség lévén kerestem meg még 2006-ban ezzel a tervvel dr. Osztie Zoltán atyát, Budapest-Belváros plébánosát. Nyitott volt a kezdeményezésre és messzemenőig támogatta elképzeléseinket. Vele és a munkatársaival folytatott egyeztetéseken azonban kiderült, hogy célszerű lenne több helyszínen megosztani ezt a hatalmas előadásszámot, így további belvárosi templomokkal is felvettük a kapcsolatot. A sorozat indulásakor három templom vett részt, a végére pedig hét budapesti templom adott otthont az eseményeknek.

Hogyan fogadták önöket?

Azt gondolom, hogy ilyen fajta eseménysorozatra nem igen volt még példa nemcsak itthon, de külföldön sem, ezért mindenki nagy aggodalommal és kétségekkel tekintett a dolog megvalósítása elé. Kívülről szemlélve valóban örült vállalkozásnak tűnhetett ez a fajta rekonstrukciós kísérlet, de akik benne voltunk, hittünk a sikerében. Elindulása előtt meglehetősen vegyes volt a hozzáállás az ötletünkhöz, elsősorban persze szakmai szinten. Viszont amint útjára indult a sorozat, ezek a kétségek eloszlottak. A szakma és a közönség részéről is elismerő visszajelzéseket kaptunk.

Sikerült összehangolni a régi liturgia alapján megszólaló műveket a vatikáni zsinatot követő liturgikus reform szokásaival?

Természetesen előfordultak kompromisszumos megoldások, azonban az eredeti források alapján történő rekonstrukció nem szenvedett csorbát. Maguknak a zeneműveknek a megszólaltatása nincs összefüggésben a liturgikus reformmal, tehát ez önmagában nem okoz problémát. Inkább az volt esetenként kérdés, hogy a megváltozott liturgikus szövegek, vagy a mai magyar egyházi gyakorlatban nem szereplő szentek ünnepeinek anyaga miként kerüljön beillesztésre a szertartásba. Ez leginkább a vasárnapok szertartásait tekintve volt a legnagyobb kérdés, hiszen talán azok tekintetében történt a legnagyobb változás, de szerencsére ezt is sikerült áthidalnunk. A vasárnapok zenei anyaga nagyrészt a Szent Mihály Laikus Káptalan által végzett hagyományos római rítusú szertartások keretében került bemutatásra, akik nagylelkűen, sokunk örömeire befogadták sorozatunkat. Továbbá nagy félelem volt előzetesen, hogy időben nem feszíti-e túl ez a fajta zenei ünnepélyesség a szentmise kereteit, de mindenki számára megnyugtatóan bebizonyosodott, hogy erről szó sincs.

Együttese megjelentette a kottákat. Ezeket bármely hívő használni tudja, segítségével be tud kapcsolódni a gregorián misébe?

Valóban, a Musica Aeterna Művészeti Alapítvánnyal közösen megjelentettük a Choralis Constantinus gyűjtemény tematikája szerint a feldolgozott gregorián zenei anyagot a Graduale Pataviense alapján, amivel bárki számára rekonstruálható és végezhető ez a fajta egyházzenei hagyomány. Természetesen nem mindent tud és kell, hogy használjon ebből az egyszerű hívő, de mindenesetre ezen kiadványokkal a lehetőség adott bárki számára, hogy közösségében, egyházi használatra, vagy akár a hangverseny-repertoár bővítésére, hogy a koncertező együttesek részére újra felelevenedjen ez a több évszázados zenei hagyomány. Akik ezzel még behatóbban szeretnének foglalkozni, és komolyan gondolják, hogy a gyakorlatban is megismerkednének ezzel a hagyománnyal, azok részére indítottuk útjára a Cantor regis Hungariae elnevezésű nemzetközi

egyházzenei és régizenei kurzusunkat, amire már az elmúlt években is nagy érdeklődés mutatkozott. Akik csak gyönyörködni szeretnének ebben a repertoárban, azoknak is megjelentettünk már korábban egy CD-t a sorozat eseményein rögzített felvételekből válogatva, amit még a közeljövőben egy újabb kiadvány követ majd.

Elképzelhető, hogy a későbbiekben az önök munkáján keresztül bővül az élő liturgikus gyakorlat, s az erre fogékony közösségek a mindennapokban is részt vehetnek a gregorián miséken?

Ezt nem tudom megjósolni. Nem is feltétlenül ez volt a célunk, bár valami ilyesminek a lehetőségét kívántuk részben megteremteni. Elsősorban, úgy gondolom, nem csak a fogékonyságon van a hangsúly, hiszen, ha csak ezen múlna, meggyőződésem, hogy sokkal több helyen hangoznának fel ezek a dallamok, hanem a lehetőségeken, illetve a körülmények alkalmassá tételén. Az igényt igyekeztünk feléleszteni az ilyen fajta egyházzenei repertoár irányába.

Nehéz megszólaltatni a gregoriánt?

Az egyszerű gregorián énekes megszólaltatása nem lehet nehéz feladat egy rátermett, és valamiféle alapképzettséggel rendelkező zenei irányítással. Gyerekekkel is magas szinten megtanítható repertoárról beszélünk, sőt, ők a legfogékonyabbak erre a zenei-liturgikus nyelvezetre. A reneszánsz többszólamúság megszólaltatásához viszont már képzettebb énekesekre van szükség. Így volt ez a történelem folyamán mindvégig. Ahogyan előrehaladunk a történelmi időben, úgy egyre inkább. Rá kell jönni, hogy ahol igényes egyházzene van igény, ott erre áldozni is kell. Amíg ezek a dolgok nem kerülnek arányba, addig nem hiszem, hogy lényeges változás várható ezen a téren.

Érdeemes beleépíteni a régi korok zenéjét a mai liturgiába?

Az egyház a liturgia zenei kérdéseiről is világosan rendelkezik, végigtekint az egyház történelme során alkalmazott hagyományon és egyfajta hierarchiát állít fel a liturgikus zene területén. Ennek a hierarchiának jelenleg a gregorián áll a tetején, közvetlenül mellette a gregorián dallamokra épülő reneszánsz többszólamúság. Minden más lehetőség csak könnyítés vagy kompromisszum.

Miként vélekedik a jelenlegi egyházi zenéről? Jól megférhet egymással régi korok zeneisége, a gregorián és a magyar néphagyomány a modern, könnyűzenei alapokra épülő, gitáros dallamokkal? Mennyire kell megőrizni a hagyományokat zenei téren a liturgiában?

Az egyházzene egy nagyon tág fogalom. Alapvetően három kategóriában lehet összegezni, mely egyben hierarchia is, a liturgikus, az egyházi és a vallásos témájú műveket. Az elsőben arról van szó, hogy a szertartás szövege hangzik el énekelve. Vagyis a zene maga az énekelt liturgia, az egyes tételek szövegei a misekönyv szövegei. A második kategóriába sorolhatóak például az a zenei hagyomány, amit Ön magyar néphagyománynak nevez, a népénekek. A népének történelmi alakulása egy külön érdekes témakör lehetne. Ez alapvetően úgynevezett paraliturgikus tételekből, illetve a protestantizmus megjelenésével a már ismert gregorián dallamok népnyelvű, verses, ritmizált változataiból alakult ki és fejlődött tovább. Ennek a hagyománynak legősibb rétege még szoros rokonságot mutat a gregoriánnal, bár már az egyházi rendelkezések korábban említett könnyítéseinek szempontjai is megfigyelhető bennük. A harmadik kategória leginkább valamiféle vallásos érzület, lelkiület kifejezésére szolgáló zeneművek csoportja. A kérdés leginkább azért vetődhet ma oly sokszor fel, mert legtöbbször ezeket a kategóriákat összekeverik. Nagyon nehéz és

kényes kérdés, hogy ez miért van így. Véleményem szerint, nem rosszindulatból mondom, ez nagyrészt tudatlanságból, illetve egy rosszul berögzült szokásjogból következik. Ezen változtatni kell! Természetes, hogy az egyes kategóriákon belül szükség lenne új, modern művek születésére, ha azok összhangban állnak a kategóriájuk kívánalmaival, és ennek megfelelően az egyház alapvető méltóságát, állandóságát sugalmazzák.

Tervez hasonló munkát a továbbiakban?

Már megvan az újabb kutatási terület, aminek feltárásával fogok rövidesen foglalkozni, és remélem mielőbb majd bemutatásra is kerülhetnek ezek a szintén rendkívül fontos zenei emlékek. Előjáróban csak annyit árulnék el, hogy egy magyar vonatkozású forrásról van szó. Óriási egyházzenei repertoár található benne, viszont korántsem annyira rendszerezett, mint a Choralis Constantinus volt. Nem csak a szentmise liturgiájába illeszkedő műveket, hanem az egyház másik istentiszteleti formájához, a zsolozsmához kapcsolódó zenei anyagokat is tartalmaz. Eddig csak a mise zenei anyagáról ejtettünk szót, és ebből is kiderült, hogy ezen a téren mennyi minden szorul átgondolásra, fejlődésre. Sajnos a zsolozsmánál még ennél sokkal mostohább a helyzet. Remélem, a következő sorozat kapcsán ezen a téren is hozzá tudunk majd járulni a magunk módján, hogy a lehetőségek javulhassanak.

(gp)

KERETBE

Kalmanovits Zoltán karnagy

Diplomáját a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen szerezte

A Corvina Consort zenei együttes művészeti vezetője

A Choralis Constantinus 500 – a Habsburg császári udvar énekes szertartásai a 15-16. századi gyakorlat alapján című nemzetközi eseménysorozat főszerzője és művészeti vezetője

A Musica Aeterna Művészeti Alapítvány kuratóriumi elnöke